

Pr. Cătălin Mihai BUCUR

**CONTRIBUȚIA PĂRINTELUI
PROFESOR ENE BRANIȘTE
LA ÎMBOGĂȚIREA
TEZAURULUI LITURGIC ROMÂNESC**

Carte tipărită cu binecuvântarea
Înaltpreasfințitului
TEOFAN
Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

DOXOLOGIA
Iași, 2019

CUPRINS

Cuvânt înainte	I
Introducere	13
1. Alegerea și actualitatea temei	13
2. Obiectivele lucrării și metodele științifice folosite în elaborarea ei	16
3. Stadiul actual al cercetării în domeniu	18

I. Contribuții mai însemnate în câmpul Teologiei practice de la noi, până la Pr. Prof. Ene Braniște

I. 1. Teologia Liturgică românească – de la primele tipărituri până la apariția Facultăților de Teologie	28
I. 2. Teologia Liturgică de nivel academic	32

II. Viața părintelui profesor Ene Braniște

II. 1. Familia părintelui profesor Ene Braniște	47
II. 1. 1. Străbunii pe linie maternă	48
II. 1. 1. 1. Străbunic ctitor de biserică	48
II. 1. 1. 2. Mitul argeșean	49
II. 1. 1. 3. În căutarea tatălui	50
II. 1. 1. 4. Urmașii străbunicului Rădan	51
II. 1. 2. Linia paternă	52
II. 1. 3. Ascensiunea profesională a tatălui	53
II. 1. 4. Viața la Susenii Argeșului	53
II. 1. 4. 1. Căsătoria	53
II. 1. 4. 2. Războiul	54
II. 1. 4. 3. Anica și Marin Braniște, văzuți prin ochii copiilor și ai nepoților	55
II. 1. 4. 3. 1. Maica-mare	55

II. 1. 4. 3. 2. Taica-mare	58
II. 1. 4. 3. 3. Marin D. Braniște – dascăl de vocație	61
II. 1. 4. 3. 4. Învățătorul Braniște – mereu în slujba semenilor	63
II. 1. 4. 3. 5. Marin D. Braniște – credincios practicant	66
II. 1. 4. 4. Roadele căsniciei	66
II. 1. 4. 5. O familie unită	69
II. 1. 4. 6. Moartea tatălui	72
II. 1. 4. 6. 1. „Somn ușor, tăticule”	72
II. 1. 4. 7. Moartea mamei	79
II. 1. 4. 8. Reîntâlniri familiale	80
II. 1. 5. Concluzii	82
II. 2. Viața părintelui profesor Ene Braniște	83
II. 2. 1. Venirea pe lume	83
II. 2. 2. Școala primară	84
II. 2. 3. Seminarul Teologic	85
II. 2. 3. 1. Colegii de Seminar	85
II. 2. 3. 2. Programul liturgic și corul – priorități ale seminariștilor	86
II. 2. 3. 3. Rezultatele obținute la învățătură	87
II. 2. 3. 4. Ene Braniște – elevul rebel	87
II. 2. 3. 5. Absolvirea Seminarului Teologic	90
II. 2. 4. Anii de Facultate	91
II. 2. 5. Asistent delegat	92
II. 2. 6. Căsătoria	93
II. 2. 7. Cetățean onest. Diaconia.	94
II. 2. 8. Școala Doctorală – Doctoratul	95
II. 2. 9. Asistent titular	97
II. 2. 10. Diaconul Ene Braniște – cadru didactic activ	99
II. 2. 11. Preoția	102
II. 2. 11. 1. Recunoștința față de magistrul său	104
II. 2. 12. Ene Braniște – profesor universitar	105
II. 2. 12. 1. Autor de Manuale	106
II. 2. 12. 2. Profesor cu activitate bogată	108

II. 2. 12. 3. Reevaluarea titlurilor științifice și a gradelor didactice	110
II. 2. 12. 3. 1. Autobiografia	111
II. 2. 12. 3. 2. Ene Braniște – în lumina profesorilor referenți	112
II. 2. 12. 3. 3. Hotărârea comisiilor	116
II. 2. 12. 4. Diverse activități	117
II. 2. 12. 5. Salariul de dascăl	118
II. 2. 12. 6. Îndrumător al doctoranzilor	119
II. 2. 12. 6. 1. Doctori în Teologie	120
II. 2. 12. 6. 2. Doctori în Teologie care au susținut teza după moartea îndrumătorului	123
II. 2. 12. 6. 3. Doctoranzi care nu au finalizat teza	125
II. 2. 13. Profesorul Ene Braniște și membrii familiei	128
II. 2. 13. 1. Ajutorul oferit fratelui Manole	130
II. 2. 14. Nostalgia după satul natal	131
II. 2. 15. Moartea și înmormântarea	133
II. 2. 16. Casa memorială	135
II. 2. 17. Concluzii	135

III. Opera părintelui profesor Ene Braniște

III. 1. Cărți	140
III. 2. Studii și articole	147
III. 3. Recenzii și note bibliografice	163
III. 4. Studii și conferințe tipărite în străinătate	169
III. 5. Opere rămase în manuscris	170
III. 6. Concluzii	171

IV. Contribuția Pr. Prof. Dr. Ene Braniște la dezvoltarea Liturgicii academice

IV. 1. Sfânta Liturghie – preocupare majoră în activitatea de cercetare a părintelui profesor Ene Braniște	173
IV. 1. 1. Debutul activității științifice	173
IV. 2. Diaconul Ene Braniște și explicarea <i>Erminiei</i> cabasiliene ...	174

IV. 2. 1. Elemente introductive	176
IV. 2. 2. Sfânta Liturghie – jertfă și taină	183
IV. 2. 2. 1. Jertfa liturgică – sfințirea Darurilor	186
IV. 2. 2. 2. Sfânta Liturghie ca taină a sfințirii credincioșilor	193
IV. 2. 3. Sfânta Liturghie ca act de cult	196
IV. 2. 4. Semnificația mistico-simbolică a Liturghiei	197
IV. 2. 5. Considerații critice asupra interpretării lui Nicolae Cabasila	199
IV. 3. Traducerea Tâlcuirii liturgice cabasiliene	201
IV. 4. Preotul profesor Ene Braniște și primele manuale complete de Liturgică	204
IV. 4. 1. <i>Liturgica Specială</i> – manual al Sfintei Liturghii	206
IV. 5. Sfânta Liturghie în <i>Dicționarul de cunoștințe religioase</i>	209
IV. 6. Sfânta Liturghie reflectată în studiile părintelui profesor Ene Braniște	210
IV. 6. 1. Scurte lămuriri asupra Sfintei Liturghii	211
IV. 6. 2. Explicarea Sfintei Liturghii – material catehetic și omiletic	215
IV. 6. 3. Părțile oferite credincioșilor	216
IV. 6. 4. Participarea credincioșilor la Sfânta Liturghie	218
IV. 6. 5. Liturgia Darurilor – originea, istoria și rânduiala ei	223
IV. 6. 6. Liturgia după Sfântul Gherman al Parisului	226
IV. 6. 7. „Biserica și Liturghie în opera «Mystagogia» a Sfântului Maxim Mărturisitorul”	229
IV. 6. 8. Liturghierul – carte de căpătâi în cultul ortodox	231
IV. 7. Preotul liturghisitor și liturghisirea sa înainte și după Liturghie	237
IV. 7. 1. Preotul în viziunea părintelui profesor Ene Braniște	237
IV. 7. 1. 1. Chipul preotului în lumina Sfintei Scripturi	238
IV. 7. 1. 2. Preotul liturghisitor și vocația pentru preoție	239
IV. 7. 1. 3. Viața launtrică a liturghisitorului	241
IV. 7. 1. 4. Preotul liturghisitor și pregătirea lui pentru slujbă	243
IV. 7. 1. 5. Purtarea preotului – îndreptare sau piedică pentru credincioși	244

IV. 7. 1. 6. Preotul, model în parohie și conștiincios colaborator al forurilor superioare	247
IV. 8. Liturghia de după Liturghie – responsabilitate și dăruire ...	248
IV. 8. 1. Pastorația în lumina Sfintei Scripturi	249
IV. 8. 2. Legăturile preotului cu credincioșii	250
IV. 8. 3. Preotul duhovnic și pastorația individuală	251
IV. 9. Cultul divin în opera părintelui profesor dr. Ene Braniște	252
IV. 9. 1. Cultul divin și teme de referință identificate în formele acestuia	252
IV. 9. 1. 1. Definierea cultului	252
IV. 9. 1. 2. Cultul divin, de la origini până la definitivare	254
IV. 9. 1. 3. Aspecte sociale reflectate în cultul Bisericii Ortodoxe ..	255
IV. 9. 1. 4. Rolul cultului ortodox în păstrarea și transmiterea dreptei credințe	261
IV. 9. 1. 5. Dragostea, pacea și buna înțelegere între oameni – coordonate ale cultului	264
IV. 9. 2. Adaptarea cultului la cerințele lumii contemporane	266
IV. 9. 2. 1. Cultul ortodox în cadrul lumii de azi	267
IV. 9. 2. 2. Probleme de actualitate ale Bisericilor de azi	269
IV. 9. 2. 3. Opinii și atitudini în vederea „revizuirii” cultului ortodox	272
IV. 9. 2. 4. Durata sfintelor slujbe – revizuire și adaptare	274
IV. 9. 3. Unitate și uniformitate liturgică	276
IV. 9. 3. 1. Cultul divin din veacul al IV-lea, chezășie a uniformității liturgice	276
IV. 9. 3. 2. Unitate și varietate în cultul liturgic al Bisericilor Autocefale	277
IV. 9. 3. 3. Uniformitatea în săvârșirea serviciilor divine	282
IV. 9. 3. 4. Slujba în sobor – poticnire în păstrarea uniformității liturgice	287
IV. 9. 3. 5. Uniformizarea tipicului și a textelor liturgice	289
IV. 9. 3. 6. Inovațiile – amenințare pentru ființa, caracterul și unitatea cultului	291

IV. 9. 3. 7. Diversitatea cărților de cult, cauză a lipsei de uniformitate	298
IV. 9. 3. 8. Tipicul bisericesc – normă pentru realizarea uniformității liturgice	299
IV. 9. 4. Cultul divin la ceas aniversar	303
IV. 9. 4. 1. Schisma și cultul creștin	303
IV. 9. 4. 2. Rolul Athosului în istoria cultului ortodox	305
IV. 9. 4. 3. Contribuția Sfinților Trei Ierarhi la dezvoltarea cultului creștin	309
IV. 10. Sfintele Taine	310
IV. 10. 1. Sfintele Taine în traduceri de părinte profesor Ene Braniște	311
IV. 10. 2. Rânduiala Botezului și a Mirungerii	317
IV. 10. 3. Sfântul și Marele Mir și Taina Mirungerii – povățuirii liturgice și pastorale	320
IV. 10. 4. Tainele inițierii la Sfinții Părinți, în scrierile părintelui Braniște	322
IV. 10. 4. 1. Explicarea Botezului în „Catehezele baptismale” ale Sfântului Ioan Gură de Aur	323
IV. 10. 4. 2. Contribuții la istoria literaturii teologice bizantine	326
IV. 10. 5. Cuvânt de îndemn la spovedanie	328
IV. 11. Laudele Bisericești	331
IV. 11. 1. Istoria și explicarea slujbei Vecerniei	332
IV. 11. 2. Litia – studiu comparativ	333
IV. 11. 3. Slujba Utreniei. Istoric și explicare	334
IV. 12. Anul liturgic în preocupările părintelui Braniște	335
IV. 12. 1. Posturile din cursul anului bisericesc	337
IV. 12. 2. Zilele pentru pomenirea generală a morților	338
IV. 13. Preocupări omiletice	339
IV. 13. 1. Datoria și modul de a predica în viziunea părintelui Braniște	341
IV. 13. 2. Predicile părintelui Braniște, izvor de inspirație omiletică	345
IV. 13. 2. 1. Efemeritatea vieții	345

IV. 13. 2. 2. Păcatul	346
IV. 13. 2. 3. Caracterul spiritual al cultului ortodox	347
IV. 13. 2. 4. Viața cotidiană – sursă de inspirație	347
IV. 13. 2. 5. Evaluări critice	351
IV. 13. 3. Panegirice	358
IV. 13. 4. Ene Braniște – imnograf inspirat	362
IV. 13. 5. Necrologuri	364
IV. 13. 6. Predici tematice	366
IV. 13. 7. Ene Braniște – predicator talentat	368
IV. 14. Arta creștină	369
IV. 14. 1. Iconografia creștină	370
IV. 14. 2. Teologia icoanelor	370
IV. 14. 3. Programul iconografic al bisericilor ortodoxe	371
IV. 14. 4. Forma arhitectonică a bisericilor ortodoxe	373
IV. 14. 5. Vechi locașuri creștine de cult dispărute	374
IV. 15. Pr. Prof. Ene Braniște – scrieri cu conținut variat	375
IV. 15. 1. Biserica la ceas aniversar	375
IV. 15. 2. Smerit omagiu postum patriarhului Iustinian	377
IV. 15. 3. Tiparul și cartea bisericească	378
IV. 15. 4. Gânduri și însemnări despre carte și citit	384
IV. 15. 5. Răscoala din 1907 reflectată în literatura epocii	385
IV. 15. 6. La moartea lui Mihail Sadoveanu	387
IV. 15. 7. Cinstirea Maicii Domnului în cultul ortodox și formele ei de exprimare	388
IV. 16. Concluzii	388

V. Cercetarea teologico-liturgică a părintelui profesor dr. Ene Braniște, în context ecumenic

V. 1. Elemente de Liturgică comparată	393
V. 1. 1. Cultul Bisericii Ortodoxe față de cultul celorlalte confesiuni creștine	395
V. 1. 1. 1. Credință și cult	395
V. 1. 1. 2. Caracteristicile cultului ortodox	397

V. 1. 2. Cultul romano-catolic în comparație cu cel ortodox	402
V. 1. 3. Sfintele Taine privite interconfesional	407
V. 1. 4. Reîntregirea Bisericii din Ardeal	412
V. 1. 5. Cultul Bisericilor Vechi-Orientale	413
V. 1. 6. Cultul Bisericilor Vechi-Catolice	414
V. 1. 7. Cultul Bisericii Armene și al Bisericii Copte	415
V. 2. Vizite cu caracter ecumenic	416
V. 2. 1. Vizitarea Bisericii Anglicane	416
V. 2. 2. Al doilea Simpozion Ecumenic de la Regensburg	419
V. 2. 3. Vizita în Armenia a părintelui profesor Ene Braniște	421
V. 2. 4. Părintele Braniște – ghid și translator pentru episcopul armean	423
V. 3. Unitatea creștină și pacea lumii în viziunea părintelui Braniște	424
V. 4. Ridicarea Bisericii Ortodoxe Române la rangul de Patriarhie – perspective ecumenice	425
V. 5. Atitudinea față de eterodocși	428
V. 6. Efecte ale ecumenismului favorabile Ortodoxiei	431
V. 7. Sinodul Panortodox	432
V. 7. 1. Calendarul și data Paștelui – piedici în realizarea unității liturgice	433
V. 8. Concluzii	436
Părintele profesor Ene Braniște, liturgist și liturghisitor (În loc de concluzii)	439
Bibliografie	445

CUVÂNT ÎNAINTE

În anul 2013 s-au împlinit 100 de ani de la nașterea celui mai important liturgist al Bisericii Ortodoxe Române, din veacul al XX-lea, regretatul Părinte Profesor Dr. Ene Braniște. Cu acel prilej, în Facultățile de Teologie Ortodoxă din Patriarhia Română, au fost organizate o serie de activități omagiale și științifice dedicate dascălului de Teologie Liturgică, activități și evenimente care au scos în evidență activitatea academică și opera științifică a celui omagiat. Astfel de activități au fost organizate la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul” din București, unde Părintele Profesor Ene Braniște a activat mai multe decenii, la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Andrei Șaguna” din Sibiu, la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Dumitru Stăniloae” din Iași, precum și la alte Facultăți de Teologie din țară. În centrul acestor activități au stat preocupările teologilor liturgiști de a pune în valoare opera de mari dimensiuni și de o impresionantă diversitate tematică a celui mai mare liturgist român din veacul trecut, Părintele Profesor Ene Braniște.

În cadrul aceluiași manifestări omagiale, la inițiativa, cu implicarea și susținerea directă a Înaltpreasfințitului Laurențiu, Mitropolitul Ardealului, la Editura Andreiana din Sibiu, a fost editată opera integrală a Părintelui Profesor Ene Braniște, cele patru volume care adună la un loc studiile, articolele, predicile, cronicile, recenziile etc., realizate de profesorul omagiat, fiind însoțite de studii introductive ale editorilor, în care sunt evidențiate cele mai importante direcții de cercetare științifică ale Părintelui Braniște. Cu prilejul manifestării omagiale și științifice de la Sibiu, din luna octombrie 2013, s-a înființat Asociația Liturgiștilor Ortodocși Români „Ene Braniște”, în semn de recunoaștere a personalității Părintelui Profesor Ene Braniște, dar și ca instituție de promovare a cercetării în domeniul Teologiei Liturgice.

Ținând cont de valoarea operei Părintelui Profesor Ene Braniște, am considerat că sunt necesare eforturi sporite pentru promovarea acesteia în rândul studenților teologi, al tinerilor cercetători, între preoții slujitori ai sfintelor altare, în mediile academice și culturale din țară și din străinătate. În acest sens am construit un proiect a cărui componentă majoră este tocmai lucrarea de a face, mai mult și mai bine, cunoscută opera Părintelui Profesor Ene Braniște. Între temele pe care le-am susținut în fața preoților la diferite conferințe, și, mai ales, în cadrul cursurilor susținute în universități din străinătate (în Austria, Germania, Franța, Finlanda, Grecia, Liban), ca și în cadrul unor conferințe și simpozioane naționale și internaționale, adesea am integrat aspecte și teme esențiale din opera Părintelui Profesor Ene Braniște. Am considerat și am afirmat în spațiul public, în repetate rânduri, că Părintele Profesor Ene Braniște înseamnă pentru Teologia Liturgică românească ceea ce înseamnă Părintele Profesor Dumitru Stăniloae pentru Teologia Dogmatică. Deși Părintele Profesor Ene Braniște, ca și ceilalți mari teologi ai Bisericii Ortodoxe Române contemporani lui, a activat într-o perioadă dominată de un sistem ostil Bisericii și slujitorilor ei și a făcut muncă de cercetare utilizând instrumente modeste, care nici nu suportă comparație cu acelea pe care le-au avut la îndemână teologii occidentali din aceleași timpuri, opera realizată de teologul liturgist român la care ne referim și de ceilalți teologi români din aceeași perioadă, este comparabilă, din punct de vedere valoric, cu opera teologilor occidentali care s-au bucurat de libertate, de suport financiar și de instrumente de lucru la cel mai înalt nivel.

Un semn de omagiu adus marelui teolog liturgist român este și teza de doctorat, încredințată spre cercetare, în anul 2013, tânărului doctorand Cătălin-Mihai Bucur, intitulată: *Contribuția Părintelui Profesor Ene Braniște la îmbogățirea tezaurului liturgic românesc*, lucrare compusă din cinci capitole, precedate de introducere și urmate de concluzii, bibliografia generală și anexe, publicată acum spre folosul cititorilor. După ce am avut bucuria de a coordona această lucrare în timpul elaborării ei ca teză de doctorat, îmi revine acum cinstea de a face o prezentare variantei tipărite, cu speranța că toți aceia care o vor lectura vor pătrunde adânc în tainele gândirii teologice reflectate în opera Părintelui Ene Braniște.

De la începutul acestei prezentări trebuie să precizăm faptul că lucrarea, al cărei volum este impresionant, reprezintă o noutate în teologia românească, atât în ceea ce privește abordarea generală, cât și în ceea ce privește diversitatea aspectelor prezentate.

Despre Părintele Ene Braniște și despre opera lui nu s-a scris foarte mult în teologia românească, însă putem afirma, cu certitudine, că este greu de identificat un studiu liturgic sau o teză de doctorat din același domeniu care să nu abunde de referințe din opera dânsului, aceasta pentru că este la fel de greu de identificat o temă liturgică pe care să nu o fi abordat Părintele Profesor Ene Braniște într-un studiu sau într-un articol al său, fapt precizat, în repetate rânduri, în scris și verbal, de cel dintâi dintre ucenicii marelui liturgist și urmașul la catedra de Liturgică, Pastorală și Artă creștină a Facultății de Teologie Ortodoxă din București, Părintele Profesor Nicolae D. Necula. Împreună cu Înaltpreasfințitul Laurențiu, Mitropolitul Ardealului, și cu o serie de ucenici pe linie directă sau indirectă ai Părintelui Profesor Ene Braniște, între care sunt onorat să mă număr și eu, Părintele Profesor Nicolae D. Necula a desfășurat o adevărată campanie de prezentare și de valorificare a operei teologului liturgist Ene Braniște, părți însemnate ale acestor eforturi concretizându-se în publicarea unor studii omagiale sau tematice, pe care autorul lucrării de față le prezintă în partea introductivă, în subcapitolul intitulat: *Stadiul actual al cercetării în domeniu*. Interesul pentru opera Părintelui Profesor Ene Braniște a fost arătat, în repetate rânduri, la nivelul Patriarhiei Române, prin republicarea unor părți din opera sa, la Editura Basilica și la alte edituri și, așa cum am arătat mai sus, prin publicarea integrală a operei sale la Editura Andreiana din Sibiu, prin grija Înaltpreasfințitului Laurențiu, Mitropolitul Ardealului. Din fericire, pe lângă publicațiile amintite aici la modul general, ne-am bucurat să constatăm că există însemnări și monografii realizate de descendenți ai familiei Braniște, păstrate în manuscris sau tipărite, la care autorul a avut acces, și care, inserate în carte, pe lângă noutatea pe care o aduc, ne ajută să pătrundem mai adânc în taina vieții și lucrării Părintelui Profesor Ene Braniște.

După partea introductivă, în care autorul motivează importanța temei tratate și subliniază actualitatea ei, fixându-și obiectivele și metodele de lucru pe care le va folosi, adăugând, totodată, stadiul actual al cercetării temei, în primul capitol al lucrării, intitulat: *Contribuții mai însemnate în câmpul Teologiei Practice de la noi, până la Pr. prof. Ene Braniște*, face o scurtă prezentare a Teologiei Liturgice în spațiul românesc, de la primele tipărituri până la apariția Facultăților de Teologie, urmată de o scurtă istorie a Teologiei Liturgice românești de nivel academic. Sunt prezentate câteva traduceri vechi, de importanță majoră pentru studiul Teologiei Liturgice, după care sunt menționate câteva personalități care au slujit Teologia

Liturgică, între acestea un loc important avându-l Vasile Mitrofanovici, Teodor Tarnavschi, Nectarie Cotlarciuc, de la Facultatea de Teologie din Cernăuți, Badea Cireșeanu, Ghenadie Enăceanu, Silvestru Bălănescu, Dragomir Demetrescu, Constantin Erbiceanu și Petre Vintilescu, de la Facultatea de Teologie din București, Spiridon Câdea de la Facultatea de Teologie din Sibiu, încheind cu slujitorii mai noi ai disciplinelor Teologie Liturgică și Teologie Pastorală de la Facultățile de Teologie Ortodoxă din Patriarhia Română, din perioada pre și post-decembristă.

Capitolul al doilea al lucrării, intitulat: *Viața Părintelui Profesor Ene Braniște*, se constituie într-o adevărată monografie dedicată unei familii numeroase pe ambele linii, paternă și maternă, familie ai cărei reprezentanți, în chip smerit și nezugomotos, au slujit cu demnitate și dăruire poporul român, căruia i-au aparținut, cultura satului și credința neamului. Având acces la informațiile puse la îndemână de urmașii Părintelui Profesor Ene Braniște, la însemnările păstrate de aceștia, făcând, totodată, eforturi considerabile de a scoate la lumină de sub praful istoriei documente și însemnări oficiale din arhivele diferitelor instituții bisericești și civile, având la îndemână o genealogie realizată de un membru al familiei, autorul ne oferă un buchet de informații care creionează portretul cultural, spiritual și economic în care avea să se nască marele liturgist român. Astfel, aflăm că un străbunic al Părintelui Profesor Ene Braniște, urmând linia maternă, pe numele său Enache Rădan, era un țăran gospodar, harnic, priceput, cu credință în Dumnezeu, având capacități de a mobiliza pe consătenii săi în activitățile utile comunității și că a fost ctitor de biserică. Aflăm că Marin D. Braniște, un distins și modest învățător de țară care a luminat, împreună cu alții, vreme îndelungată, satele argeșene, provenea dintr-o familie de țărani harnici, fiind al optulea din cei nouă copii ai familiei Zamfira din satul Pârveu Roșu, comuna Broșteni, județul Argeș. Aflăm, de asemeni, nenumărate detalii legate de gospodăriile înaintașilor și acareturile lor, despre educație, îndeletniciri, credință, omenie, demnitate și cinste, calități care s-au transmis din generație în generație până la Părintele Ene Braniște și, mai încoace, până la noi, prin unii descendenți ai familiei. Atenția autorului este orientată, de asemeni, asupra vieții Părintelui Ene Braniște, pe care o descrie amănunțit, începând de la nașterea sa, în data de 12 octombrie 1913, „la orele două înainte de amiază”, în satul Strâmbeni, comuna Susenii Argeșului din Raionul Costești, ca al treilea copil din cei unsprezece născuți în familia învățătorului Marin D. Braniște și a soției sale Anica (12 octombrie fiind

ziua de naștere a Înaltpreasfințitului Laurențiu, Mitropolitul Ardealului, unul dintre cei doi ucenici preferați ai magistrului), până la mutarea sa la cele veșnice, în ziua de 18 martie 1984 (ziua de naștere a celui alt ucenic preferat al magistrului și urmașul la catedra din București, Părintele Profesor Nicolae D. Necula). Interesante coincidențe! Dacă pentru noi nu înseamnă foarte mult, în planul lui Dumnezeu ele au înțelesuri ale căror taine așteaptă să fie pătrunse.

Mulțimea informațiilor legate de anii de studii la Seminarul Teologic și la Facultatea de Teologie din București, cele privitoare la căsătoria cu tânăra profesoară Ecaterina Vasile, care provenea dintr-o familie numeroasă, cu origini bulgărești, urmate de cele care reflectă activitatea didactică și de cercetare la Facultatea de Teologie din București, și de lucrarea liturgico-pastorală, sunt bazate pe documente cercetate direct de autor, lecturarea acestora oferind o adevărată delectare cititorului. Unul dintre cunoscuții Părintelui Braniște afirma că Sfânta Liturghie pentru el era trăire, nu simplu ritual, era trăire și dăruire, slujind frumos, cu voce caldă și dicție în vorbire, cu veșminte mereu îngrijite, chiar dacă posibilitățile de procurare a acestora erau foarte reduse.

Prezentându-i activitatea academică, autorul nu uită să menționeze pe ucenicii Părintelui Ene Braniște, pe cei care au finalizat studiile doctorale și au urmat cariere universitare, pe cei care au finalizat aceleași studii și au desfășurat activități administrative, liturgice și pastorale, și pe cei care au început și nu au finalizat studiile doctorale, dar care au slujit, într-un fel sau altul, în ogorul Bisericii. În cuvântarea funebră rostită de Părintele Profesor Nicolae D. Necula la înmormântarea magistrului său, ucenicul își numea magistrul „eminentul profesor de teologie, pedagog desăvârșit, om de aleasă cultură și adevărat părinte sufletesc”. Din însemnările Părintelui Braniște și din mărturiile celor care l-au cunoscut, desprindem calități deosebite care îl așază pe cel ce s-a încununat cu ele în galeria marilor personalități. Era onest, de o eleganță rară, discret, plin de omenie, harnic și muncitor până la epuizare, un condeier neîntrecut, blând și aspru, totodată, cu cei pe care îi forma, neuitând să-i trateze pe ucenicii săi, în intimitate, ca pe proprii copii.

În capitolul al treilea, intitulat: *Opera Părintelui Profesor Ene Braniște*, autorul prezintă, în ordine cronologică, întreaga operă realizată de Părintele Profesor Ene Braniște, începând cu teza de doctorat, și până la cea din urmă cronică sau recenzie pe care el le-a publicat de-a lungul vieții sale. Iar numărul lor este impresionant. Acolo unde este cazul, sunt menționate

și reeditările care s-au făcut de-a lungul timpului, de la prima apariție și până la noi.

Deși fiecare capitol din lucrare are identitatea și importanța sa în iconomia generală a lucrării, capitolul al patrulea, intitulat: *Contribuția Pr. prof. Ene Braniște la dezvoltarea liturgicii academice*, este, de departe, cel mai consistent și cel mai important, el singur putând constitui conținutul unei cărți de dimensiuni apreciabile. În cadrul acestui capitol, autorul prezintă temele care au constituit obiectul cercetărilor Părintelui Profesor Ene Braniște de-a lungul vieții sale. Trebuie să reținem faptul că perioada în care a activat Părintele Ene Braniște a fost o perioadă de desțelenire în ogorul, vast și prea bogat, al Teologiei Liturgice cu tot ceea ce înseamnă ea: instituirea, dezvoltarea, fixarea și generalizarea cultului divin, interpretarea lui, uniformizarea etc. Având în vedere diversitatea temelor care își așteptau rândul spre a fi cercetate, este greu să facem o ierarhizare a importanței acelor care au intrat în zona preocupărilor cercetării științifice a Părintelui Ene Braniște. Cu toate acestea, autorul își asumă responsabilitatea așezării într-o astfel de ordine a temelor cercetate de teologul nostru liturgist, propunându-ne, în ordinea în care sunt așezate în lucrare, teme despre Sfânta Liturghie (elemente de istorie, exegeză și rânduială), despre liturghisitor și liturghisire, despre Liturghie și pastorație, despre cultul divin, în general, și despre elementele lui constitutive, în particular, despre unitate și uniformitate liturgică, despre Taine și ierurgii, despre Laudele bisericesti și timpurile liturgice, despre ostelenile duhovnicești ale postului, și despre practici diverse, liturgice sau neliturgice, întâlnite de el personal, sau auzite la întâlnirile cu preoții în cadrul cursurilor de formare preoțească, organizate la Institutul Teologic de Grad Universitar din București, unde era mereu prezent și activ. Elementele de istorie liturgică alternează cu cele de practică și rânduială, acestora adăugându-se elementele de teologie și spiritualitate liturgică, toate deodată, și fiecare în parte, fiind prezentate într-un mod echilibrat, argumentat științific, într-un stil plăcut și curgător, într-un limbaj liturgic și poetic, într-o frumoasă și curată limbă românească. Despre frumusețea textului scris de Părintele Ene Braniște, despre claritatea și acuratețea lingvistică și despre acrvia științifică a informațiilor pe care le-a așezat în scris, au vorbit adesea cei doi ucenici ai Părintelui Profesor Ene Braniște, Înaltpreasfințitul Laurențiu și Părintele Profesor Nicolae D. Necula. S-a spus că textele Părintelui Profesor Ene Braniște nu au

nevoie de nici o intervenție și că afirmațiile făcute de dânsul nu mai trebuie verificate și corectate.

Pe lângă temele liturgice, Părintele Profesor Ene Braniște a elaborat studii, de mare valoare, de artă și arhitectură bisericească, de erminie bizantină, iconografie și iconologie, aplecându-se cu aceeași dăruire asupra unor teme de pastorală, de maximă importanță pentru timpurile acelea și de actualitate pentru timpurile noastre. Adevăratul teolog nu scrie doar pentru timpul său, ci și pentru generațiile viitoare. Adevărata teologie este aceea care are rezonanțe peste timp. Din acest punct de vedere, Părintele profesor Ene Braniște poate fi considerat teolog în adevăratul sens al cuvântului, iar opera sa adevărată teologie. Autorul nostru analizează, de asemeni, în același capitol la care ne referim, al patrulea, o serie de predici și cuvântări ocazionale rostite de Părintele Ene Braniște și publicate în revistele noastre bisericești, cât și o serie de însemnări și gânduri despre oameni și evenimente, care poartă aceeași semnătură.

Capitolul al cincilea, se intitulează: *Cercetarea teologico-liturgică a Părintelui Profesor Dr. Ene Braniște în context ecumenic, și evidențiază implicarea Părintelui Profesor în dialogul ecumenic și în cercetarea cultului divin aparținând altor Biserici și confesiuni creștine, un loc important între acestea ocupându-l Bisericile Vechi-Orientale. Prin studiile despre cultul altor Biserici și confesiuni creștine, Părintele Profesor Ene Braniște introduce în teologia românească elemente de liturgică comparată, plasându-se, astfel, în rândul marilor teologi liturgiști occidentali care, în aceeași perioadă, lansau aceeași temă în lumea liberă a Vestului. Este demn de remarcat faptul, subliniat clar și de autorul nostru, că în studierea și evaluarea cultului altor Biserici și confesiuni Părintele Profesor Ene Braniște se manifestă într-un mod echilibrat, criticând nepărtinitor și cu onestitate și apreciind fără să se entuziasmeze. Datorită operei Părintelui Profesor Ene Braniște referitoare la Bisericile Vechi-Orientale, încurajării și susținerii unor tineri care aparțin acestor Biserici ca să studieze în România, și susținerii și încurajării unor tineri români, cum a fost cazul Părintelui Profesor Nicolae D. Necula, de a studia în sânul acestor Biserici, avem astăzi o bogată bibliografie de popularizare a cultului acestei grupe de Biserici.*

În *Concluziile* cărții sunt redate o serie de cuvinte care elogiază personalitatea Părintelui Profesor Ene Braniște, rostite de teologi români, de-a lungul timpului, cu prilejul unor evenimente dedicate marelui liturgist român, sau în alte împrejurări asemănătoare, care ne prezintă chipul

luminos al celui care, pe bună dreptate, este numit cel mai mare teolog liturgist român din veacul al XX-lea.

Bibliografia, organizată pe capitole: scrieri biblice, patristice, documente de arhivă, cărți de cult, enciclopedii și dicționare, cărți, studii, care însumează 367 de titluri, adună la un loc, pe lângă scrierile din categoria „izvoare”, lucrările Părintelui Profesor Ene Braniște și lucrări ale unor teologi, români și străini, care s-au ocupat în scrierile lor de opera și personalitatea acestuia, din toate operele consultate și citate fiind extrase 1848 de referințe bibliografice.

În *Anexe*, autorul prezintă acte de stare civilă, acte de studii, referate, scrisori, adrese oficiale ale instituțiilor bisericești și civile, fotografii de familie, genealogii, diferite însemnări ale membrilor familiei, fotografiile caselor care au aparținut familiei etc., pe care doctorandul le-a descoperit în arhivele bisericești și civile, și în tezaurul de familie al urmașilor Părintelui Profesor Ene Braniște.

La începutul acestui cuvânt am subliniat noutatea temei și complexitatea acesteia, dată, mai ales, de dimensiunile operei Părintelui Profesor Ene Braniște, de tematica diversă care a făcut obiectul cercetărilor lui și de complexitatea textelor redactate de dânsul. Trebuie să recunoaștem faptul că asumarea unei osteneți de o asemenea dimensiune nu este la îndemâna oricui. Autorul cărții, Părintele Dr. Cătălin-Mihai Bucur, și-a asumat această osteneală și a împlinit cerințele ei la un nivel care îl onorează pe el și îl cinstește pe Părintele Profesor Ene Braniște. Deși este dificil ca în noianul informațiilor și temelor cercetate de Părintele Profesor Ene Braniște și așezate în pagini, prezentându-le și evaluându-le, să-ți găsești un culoar propriu, autorul lucrării a reușit să ne prezinte opera Părintelui Braniște într-un mod sistematic și clar, și într-o manieră proprie, manieră care-i conferă o notă evidentă de originalitate. Am apreciat în mod deosebit faptul că autorul și-a însușit pe deplin conținutul operei Părintelui Profesor Ene Braniște. Cunoașterea acestei opere, în litera și în spiritul ei, este o lucrare dificilă. Cu toate acestea, cred că Părintele Cătălin-Mihai Bucur se numără printre pușinii teologi liturgiști actuali care cunosc opera marelui nostru liturgist la asemenea nivel. De altfel, acest fapt a fost confirmat de regretatul nostru magistrul, Părintele Profesor Nicolae D. Necula, care, într-o discuție telefonică pe care am avut-o cu puține zile înainte de mutarea sa la cele veșnice, când se pregătea să redacteze referatul asupra tezei de doctorat scrisă de Părintele Cătălin Bucur, referat pe care nu a mai apucat să-l scrie și să-l prezinte în cadrul Comisiei de susținere

a tezei, mi-a mărturisit zicând că „acest tânăr l-a înțeles pe Părintele Braniște”. Mi-am dorit mult ca prezentarea tezei realizată de părintele Cătălin să se facă în prezența celor doi ucenici de suflet ai Părintelui Ene Braniște, Părintele Nicolae Necula și Înaltpreasfințitul Laurențiu, Mitropolitul Ardealului. Din păcate, în noaptea de 2 spre 3 septembrie 2017, Părintele nostru Nicolae Necula s-a grăbit să se mute la cer. Nădăjduim că acolo, împreună cu magistrul său, Părintele Ene Braniște, au ascultat cele ce am spus noi în ziua de 2 noiembrie, același an, ziua susținerii tezei în ședință publică, și s-au bucurat de cele ce au auzit.

De asemeni, am remarcat și am apreciat dăruirea Părintelui Cătălin pentru studierea temei încredințate. A cercetat în arhive, a întâlnit persoane, a văzut locuri, a adunat informații și ne-a oferit un portret complet a celui mai important liturgist al veacului al XX-lea, Părintele Profesor Ene Braniște, și o sinteză clară și sistematică a operei lui. Colegul nostru la Facultatea de Teologie Ortodoxă „Dumitru Stăniloae” din Iași, Părintele Profesor Dr. Petre Semen, membru al Comisiei de îndrumare a tezei realizată de Părintele Cătălin Bucur, spunea că această carte s-ar cuveni să fie citită de toți preoții. Eu aș spune, adăugând, că lecturarea ei poate aduce mult folos tinerilor teologi, cercetătorilor în domeniul Teologiei Liturgice, preoților de parohie, călugărilor din mănăstiri și credincioșilor râvnitori și evlavioși care doresc să pătrundă în tainele adânci, dar pline de lumină sfântă, ale cultului divin ortodox pe care Părintele Ene Braniște l-a slujit cu credință, cu fior sfânt și cu dragoste, despre care a predat studenților, doctoranzilor și preoților, pe care l-a explicat în scrisul său și pentru care a ars, toată viața, ca o candelă.

Felicităm pe autor pentru osteneala împlinită bine, până la capăt, dorind cititorilor să primească bucurie sfântă din parcurgerea paginilor rodite din această osteneală.

Pr. prof. univ. dr. Viorel Sava,
Facultatea de Teologie Ortodoxă
„Dumitru Stăniloae” din Iași

I

CONTRIBUȚII MAI ÎNSEMNATE ÎN CÂMPUL TEOLOGIEI PRACTICE DE LA NOI, PÂNĂ LA PR. PROF. ENE BRANIȘTE

În acest capitol vom evidenția contribuția câtorva predecesori mai însemnați ai Pr. Prof. Ene Braniște, urmărind istoric evoluția cercetărilor în domeniul Liturgicii românești mai cu seamă în principalele centre teologice universitare, pe de o parte, iar pe de altă parte vom semnala câteva teme de Liturgică și Pastorală asupra cărora s-au aplecat teologii români, nu neapărat liturgiști, dar care, prin scrisul lor, au contribuit la dezvoltarea acestui domeniu de cercetare, încununat în cele din urmă de vasta operă de analiză și sistematizare a Pr. Prof. Ene Braniște. El însuși a scris un studiu important în acest sens¹, în care a descris evoluția acestui domeniu de la origini, considerate a fi tipăriturile „venerabililor traducători și tipăritori de cărți românești din a doua jumătate a secolului al XVI-lea – ca preoții Iane și Mihai sau diaconul Oprea din Șcheii Brașovului, diaconul Coresi și fiul său, Șerban, Filip Moldoveanul ș.a.”, și până în 1970, când a fost publicat acest studiu, la al patrulea centenar de la apariția primului *Liturghier* românesc, tipărit de diaconul Coresi. De asemenea, un alt studiu amplu al Pr. Prof. Ene Braniște² enumeră aproape exhaustiv studiile de Liturgică și de Istoria artei bisericești din timpul său (sunt menționate aproximativ 210 studii de Liturgică, 300 de studii de Artă bisericească și câteva traduceri ale unor lucrări importante de specialitate, cuprinse, de asemenea, în revistele teologice românești), mai exact din 1948 – când, odată cu instalarea Patriarhului Justinian și cu reorganizarea învățământului

---

¹ Pr. Prof. Dr. Ene BRANIȘTE, „Literatura liturgică...” pp. 69-90.

² IDEM, „Preocupări și studii de Liturgică și de Istoria artei bisericești”, în *Liturghia – sufletul etern al Ortodoxiei în rugăciune...*, pp. 27-68.

teologic românesc a urmat o perioadă de efervescentă a scrisului teologic în toate domeniile – și până în 1968, când a fost definitivat acest studiu-bilanț al unei activități științifice extrem de prolifrice, desfășurate timp de 20 de ani în oroul Teologiei Liturgice.

I. 1. Teologia Liturgică românească – de la primele tipărituri până la apariția Facultăților de Teologie

Una dintre temele centrale ale Liturgicii este și rămâne, după cum și titlul acestei discipline o arată, Sfânta Liturghie. Nu întâmplător prima lucrare de liturgică în limba română poate fi socotită cărticica învățatului dascăl Ieremia Cacavela, intitulată *Învățătură sfântă, adecă santei și dumnezeștii liturghii tâlcuire de pe limba grecească pe limba rumăniască*, tipărită la Iași, în 1697³ și care este, la rândul ei, o traducere a cărții lui Nicolae Vulgaris (Bulgarul), apărută la Veneția, în 1681, cu titlul *Învățătură sfântă, adică explicarea dumnezeieștii și sfinte Liturghii și examinarea celor ce vin la hirotonie, dimpreună cu multe altele*, carte ce reprezintă o foarte bună tâlcuire a Liturghiei ortodoxe⁴. Așa cum remarca părintele profesor Ene Braniște, apariția acestei traduceri are loc la puțin timp după tipărirea completă a *Bibliei lui Șerban Cantacuzino*, în 1688 și este rezultatul unei imperioase nevoi de a intensifica introducerea limbii române în cultul Bisericii. Bunăoară, strădania unor ierarhi precum Antim Ivireanul, Damaschin, Chesarie, Filaret și alții de a traduce cărțile de cult în limba română a fost dublată de interesul pentru traducerea cărților explicative ale cultului, iar una dintre cele mai complete și importante tâlcuiri liturgice ale cultului Bisericii de Răsărit a fost opera arhiepiscopului Simeon al Tesalonicului (+1430), tradusă pentru prima dată în limba română de Chesarie, eclesiarhul Mitropoliei Ungrovlahiei (mai târziu episcop al Râmnicului), sub titlul *Voroavă de întrebări și răspunsuri întru Hristos*, în anul 1765, iar mai târziu, la exact o sută de ani, în 1865, traducerea lui Chesarie a fost revăzută și retipărită de tipograful Toma Teodorescu, sub titlul *Tractat asupra tuturor dogmelor*

³ + Tit SIMEDREA, „Însemnări pe o veche carte românească”, în *Mitropolia Olteniei*, 1956, nr. 1-3, pp. 99-109, *passim*; cf. Pr. Prof. Dr. Ene BRANIȘTE, „Literatura liturgică...”, p. 71.

⁴ Pr. Prof. Dr. Ene BRANIȘTE, „Literatura liturgică...”, p. 71; Drd. Iulian ȘCHIOPU, „Publicații mai importante din domeniul Liturgicii în literatura teologică românească din secolul al XIX-lea”, în *Glasul Bisericii*, XXVII (1968), nr. 1-2, p. 163.

*credinței noastre ortodoxe, după adevăratele principii puse de Domnul nostru Iisus Hristos și urmașii Săi*⁵.

Așa cum era și firesc, aceste prime traduceri din domeniul Liturgicii nu reprezintă altceva decât lucrări cu caracter de popularizare, uneori îndeplinind și un rol catehetic. Astfel, referitor la acest ultim aspect, trebuie să menționăm pe scurt câteva lucrări care au apărut ca o necesitate de instruire a personalului clerical odată cu înființarea primelor instituții de învățământ teologic. În ceea ce privește disciplina Liturgică, trebuie făcută precizarea că ea nu apărea ca o materie de studiu distinctă la Seminarile teologice înființate la începutul sec. al XIX-lea, fiind predată în cadrul orelor de Pastorală. Așadar, elevii seminariști făceau mai curând o „practică liturgică” la biserica seminarului respectiv, adică lecții practice necesare viitorilor slujitori ai altarelor și mai puțin ore de Liturgică propriu-zisă⁶. La ceva timp după înființarea primului Seminar teologic de la Socola (1803) va fi tipărit și un manual de Liturgică la Mănăstirea Neamț, anume *Mânealnicul hristianesc* („Manualul creștinesc”) tradus de logofătul Dimitrie Sturza, în 1837, după *Enchiridionul* lui Dimitrie Darvaris (Darvareus), editat în 1803 la Viena⁷. Lucrarea este împărțită în trei părți, sub formă de întrebări și răspunsuri; în prima parte sunt date explicații despre biserica – locaș de cult, despre sfintele vase și veșmintele preoțești și despre cele șapte Laude bisericesti, în partea a doua este explicată Sfânta Liturghie, iar în partea a treia, Sfintele Taine⁸.

Odată cu înființarea Seminarilor teologice și a școlilor de cântăreți bisericesti (București, Buzău, Curtea de Argeș – 1836, Râmnic – 1837, Huși – 1852, Roman – 1858, Galați – 1879) au apărut primele manuale școlare de Liturgică⁹

⁵ I. BIANU și N. HODOȘ, *Bibliografia românească veche*, vol. I, pp. 344-377; la Pr. Prof. Dr. Ene BRANIȘTE, „Literatura liturgică...”, p. 71; Drd. Iulian ȘCHIOPU, „art. cit.”, p. 163.

⁶ Pr. Prof. Dr. Mircea PĂCURARIU, „Liturgica și Pastorală în învățământul teologic sibian”, în „*Ale Tale dintru ale Tale*”..., p. 47.

⁷ *Mânealnic hristianesc, carele cuprinde o prea scurtată tâlmăcire a lăcașului dumnezeiesc, a celor dintr-însul sfințite vase și veșminte și a celor obișnuite slujbe, a dumnezeieștii și sfințitei Liturghii și a Sfintelor Taine ale Bisericii, Mănăstirea Neamț, 1837, Iași, 1844, 1846; la Pr. Prof. Dr. Ene BRANIȘTE, „Literatura liturgică...”, p. 74.*

⁸ Drd. Iulian ȘCHIOPU, „art. cit.”, p. 164.

⁹ Amintim aici următoarele manuale: Manualul lui Melchisedec, pe atunci protosinghel și profesor de seminar, intitulat *Manual de Liturgică sau slujirea de Dumnezeu a Bisericii ortodoxe*, Iași, 1853. Acest manual a fost preluat în mare parte de la Protoiereul Ioan Scvorțev, fost profesor al lui Melchisedec la Academia teologică din Kiev, însă îmbunătățit și adaptat nevoilor seminariștilor de la acea vreme; Manualul arhierelui Ghenadie,

și de Tipic bisericesc¹⁰. Dacă manualele de Tipic sunt în general rezumate sau prelucrări ale Tipicoanelor Bisericii Ortodoxe Răsăritene, în special după Tipicul Sfântului Sava, manualele de Liturgică pentru seminarii „reprezintă fie lucrări mai mult sau mai puțin originale ale autorilor respectivi, fie simple traduceri sau prelucrări, făcute de diverși clerici ori profesori la seminariile din acel timp, după unele originale grecești ori rusești”¹¹. Ele au fost extrem de utile pentru vremea aceea, chiar dacă nu întotdeauna au reușit să atingă un standard științific cu care suntem obișnuiți astăzi. Ceea ce este important de precizat este caracterul practic al acestor lucrări. Unele dintre ele utilizează izvoare din literatura patristică sau bizantină, iar altele, cum ar fi cel al lui Gabriel Rășcanu, au chiar referințe la literatura străină de specialitate. Chiar dacă în mare parte ele abordează problemele de liturgică într-o manieră schematică, cu toate acestea ele furnizează principalele noțiuni pe care trebuia să le cunoască un viitor preot într-o parohie. Este interesant de sesizat cum în partea Ardealului, spre exemplu, apar mai întâi preocupări de Pastorală, primul manual în acest sens fiind cartea *Datorințele prezviterilor parohialnici* a ierarhilor ruși Gheorghe Koninschi și Partenie Sopcovschi, editată inițial în Buda,

---

Liturgica sau explicația serviciului divin, apărut mai întâi în revista *Biserica Ortodoxă Română*, anii 1875-1876, iar apoi în volum separat la București, în 1877; Manualul profesorului Juvenalie Stefanelli, *Liturgica Bisericii Ortodoxe-Catolice*, București, 1866; Samuil Andreievici, *Liturgica, care cuprinde scurtă tâlcuire a tuturor rânduielilor liturgice după tipicul Bisericii dreptcredincioase a Răsăritului*, apărut în anul 1860; Ieromonahul Gabriel Rășcanu, fost profesor de Liturgică la Seminarul Central din București, *Liturgica sau serviciul divin al Bisericii Ortodoxe*, în anul 1876; mai poate fi amintită aici și o traducere a unui manual de Liturgică din limba rusă, anume *Liturgica sau explicarea serviciului divin*, de prof. Petru Lebedev, tradus în română de iconomul Nicolae Filip, tipărit la București în 1899; la Pr. Prof. Dr. Ene BRANIȘTE, „Literatura liturgică...”, p. 75; Drd. Iulian ȘCHIOPU, „art. cit.”, pp. 166-168.

¹⁰ Dintre manuale de Tipic, le menționăm pe cel al Arhim. Melchisedec ȘTEFĂNESCU, *Manual de Tipic al Bisericii Ortodoxe*, compus pentru școlile clericale din Moldova, Iași, 1854 (reeditat la Roman, 1877, București, 1900 și Râmnicu Vâlcea, 1912), pe al mitropolitului Silvestru MORARIU-ANDRIEVICI, în Bucovina, *Tipiconul Bisericii Ortodoxe Orientale*, 1883, pe al arhiepiscopului Gherasim SAFFIRIN, în Muntenia, *Tipic asupra serviciilor divine*, Râmnicu Vâlcea, 1878, ed. a II-a, București, 1905 și pe cel al profesorului Iosif OLARIU de la fosta Academie Teologică din Caransebeș, în Ardeal, *Tipicul Bisericii Ortodoxe Orientale*, Caransebeș, 1897; la Pr. Prof. Dr. Ene BRANIȘTE, „Literatura liturgică...”, p. 74. Pentru o scurtă analiză și prezentare a fiecăruia dintre manualele de Tipic amintite, a se vedea Drd. Iulian ȘCHIOPU, „art. cit.”, pp. 169-171; Pr. Drd. Neculai DRAGOMIR, „Lucrări de Liturgică și Pastorală traduse și prelucrate în românește în secolul al XIX-lea”, în *Studii Teologice*, 1981, nr. 5-6, pp. 446-464.

¹¹ Pr. Prof. Dr. Ene BRANIȘTE, „Literatura liturgică...”, p. 75.

în 1817, reeditată apoi la Chișinău (1823), Iași (1838), București (1852) și reeditată la Sibiu de Mitropolitul Andrei Șaguna, în 1857, cu titlul *Teologia pastorală pentru preoții de legea ortodoxă răsăriteană*¹². Titlul sub care editează Mitropolitul Andrei Șaguna acest curs de Pastorală (el însuși va tipări un manual propriu, spre sfârșitul vieții, anume *Manual de studiu pastoral*, Tipografia Arhiepiscopiei, Sibiu, 1872, 8+10+302 p., reeditat în 1878, cu XV+270 p.)¹³, arată nevoia practică de a-i forma pe preoții ortodocși astfel încât ei să poată răspunde mai cu seamă provocărilor pe care le aveau de întâmpinat în parohii din privința propagandei catolice sau protestante, care s-a manifestat cu precădere în Transilvania în ultimele două secole.

În afară de manualele de seminar pe care le-am precizat mai sus, mai merită amintite câteva tâlcuiri liturgice care au mai mult un caracter de popularizare și mai puțin o ținută științifică. Amintim aici scrierea arhiepiscopului Ioanikie Evantias, *Scurtă explicare despre biserică, slujba bisericească și despre cele 7 Sfinte Taine*, apărută la București, în 1855, în trei părți: în prima parte autorul vorbește despre biserică, în înțeles de locaș de cult, în partea a doua este o explicare a Laudelor bisericești în general, iar în partea a treia este cuprinsă explicarea Sfintelor Taine și a Sfintei Liturghii. Explicarea Proscomidiei și a Liturghiei catehumenilor, adică primele două părți ale Sfintei Liturghii a apărut și în extras, în altă ediție din 1864, având titlul *Scurtă explicație părții I și II a sfintei și dumnezeieștii Liturghii*, reeditată apoi doi ani mai târziu¹⁴. Deși materialul este prezentat într-o formă nu tocmai unitară, autorul uneori trecând prea ușor de la un aspect la altul, altelei inserând teme din afara Liturghiei, cum ar fi, de exemplu, istoricul Sinoadelor Ecumenice, această carte este importantă pentru că utilizează izvoare din literatura patristică, altele în afară de Simeon al Tesalonicului, și anume face referire la *Istoria bisericească* a lui Eusebiu sau la *Explicarea liturgică* a Patriarhului Gherman al Constantinopolului¹⁵. O altă lucrare mai bine sistematizată, care apare cam în aceeași perioadă, aparține preotului Cosma Moșescu și se intitulează *Manual de explicație a Sfintei Liturghii (precesă) urmată de alte cunoștințe bisericești și de rugăciunile Sfintei*

¹² Pr. Prof. Dr. Mircea PĂCURARIU, „Traduceri românești din literatura teologică rusă până la sfârșitul secolului al XIX-lea”, în *Studii Teologice*, 1959, nr. 3-4, pp. 189-190; IDEM, „Liturgica și Pastorală...”, p. 47.

¹³ IDEM, „Liturgica și Pastorală...”, p. 47.

¹⁴ Drd. Iulian ȘCHIOPU, „art. cit.”, p. 165; Pr. Prof. Dr. Ene BRANIȘTE, „Literatura liturgică...”, p. 75.

¹⁵ Drd. Iulian ȘCHIOPU, „art. cit.”, p. 165.

Liturghii, din 1870. În fine, mai merită amintită aici și lucrarea arhierelui Teoctist Scriban, *Explicarea dumnezeieștii Liturghii a Sfântului Ioan Chrisostom*, apărută la Iași în 1883¹⁶.

I. 2. Teologia Liturgică de nivel academic

Însă ceea ce ne interesează pe noi aici, în primul rând, nu sunt lucrările liturgice de popularizare, scrise de clerici pentru a tâlcui credincioșilor slujba Sfintei Liturghii sau cultul divin, în general, cât mai degrabă studiile de nivel academic, bazate pe „consultarea și folosirea critică a izvoarelor din literatura patristică și a bibliografiei de specialitate din literatura teologică străină, îndeosebi greacă, rusă, germană și franceză”¹⁷. Dacă până aici am avut în vedere o literatură liturgică care se rezuma în linii mari la o abordare de tip catehetic, în genul tâlcuirilor principalelor momente ale Sfintei Liturghii pe înțelesul credincioșilor sau la explicarea simbolică a cultului, în general pentru uzul viitorilor slujitori, odată cu înființarea învățământului teologic superior putem discuta despre o altă etapă a scrișului liturgic. Prima instituție de acest gen care a dat pe cei mai de seamă corifei ai Teologiei practice a fost Facultatea de Teologie din **Cernăuți**¹⁸. Dintre profesorii care au activat la fosta facultate teologică din Cernăuți spre sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea un loc de cinste îl ocupă preotul Vasile Mitrofanovici (†1888) și succesorul său la catedră, preotul Teodor Tarnavschi (†1914), amândoi socotiți, pe bună dreptate, „creatorii științei liturgice la români”¹⁹. Vasile Mitrofanovici²⁰ este primul care redactează un manual universitar de

¹⁶ *Ibidem*; Pr. Prof. Dr. Ene BRANIȘTE, „Literatura liturgică...”, p. 75.

¹⁷ Pr. Prof. Dr. Ene BRANIȘTE, „Literatura liturgică...”, p. 76.

¹⁸ Mai întâi Institutul teologic diocezan grec-oriental (1827-1875), iar mai apoi Facultatea de Teologie din Cernăuți (1875-1940).

¹⁹ „[...] Vasile Mitrofanovici și Teodor Tarnavschi au fost între cei mai distinși profesori universitari din Cernăuți și ei au adus disciplina liturgică la perfecție (s.n.). [...] Această operă este o adevărată enciclopedie pe terenul liturgic ortodox. Literatura nu numai la români, ci la toate națiunile ortodoxe, nu cunoaște alt manual mai complet, mai sistematic și de mai mare valoare științifică ca acesta. Vasile Mitrofanovici și Teodor Tarnavschi sunt creatorii științei liturgice la români (s.n.) și opera lor a rămas neîntrecută până acum”. Nectarie (Nicolae) COTLARCIUC, în „Prefață” la V. MITROFANOVICI, T. TARNAVSCHI, N. COTLARCIUC, *Liturgica Bisericii Ortodoxe. Cursuri universitare, Cernăuți*, 1929, pp. VIII-IX; cf. Pr. Prof. Dr. Ene BRANIȘTE, „Literatura liturgică...”, p. 77.

²⁰ Despre contribuția lui V. Mitrofanovici la domeniul Teologiei practice, vezi: *** „† Prof. Dr. Vasile Mitrofanovici”, în *Candela*, VII (1888), pp. 553-556; Prof. Dr. P. PROCOPOVICIU, „Vasile Mitrofanovici”, în *Mitropolia Ardealului*, 1957, nr. 1-2, pp. 130-133;

Liturgică, intitulat *Liturgica și Odigetica Pastorală*, completat ulterior și publicat în ediție litografiată de Teodor Tarnavschi, în 1897²¹. Manualul este împărțit în trei părți: în prima parte sunt abordate câteva noțiuni de Pastorală²², iar în părțile a doua și a treia sunt prezentate temele propriuzise de Liturgică. Partea a doua, intitulată „Liturgica generală”, prezintă noțiunile fundamentale de Liturgică, iar partea a treia, „Liturgica specială”, tratează istoric, practic și simbolic toate slujbele cultului ortodox. „Manualul, având un deosebit de prețios aparat critico-bibliografic, a fost normativ pentru știința liturgică de la începutul secolului XX”²³. O altă ediție importantă, completată, prelucrată și astfel considerabil îmbunătățită va fi de această dată tipărită de vrednicul continuator al catedrei de Teologie practică, Preotul Profesor Teodor Tarnavschi²⁴, cu titlul *Prelegeri academice despre Liturgica Bisericii dreptcredincioase răsăritene*, în anul 1909 (XVI + 842 p.). În fine, ultima editare a acestui manual o va face mitropolitul Nectarie Cotlarciuc, în anul 1929²⁵, acest manual rămânând unul de referință până astăzi în literatura liturgică nu doar românească. Iată cum apreciază Pr. Prof. Ene Braniște această lucrare:

Pr. Drd. Vasile UNGUREANU, „Explicarea Sfintei Liturghii în literatura teologică românească”, în *Glasul Bisericii*, 1978, nr. 1-2, pp. 125-138; Pr. Prof. Dr. Nicolae NECULA, „Contribuția preotului profesor dr. Vasile Mitrofanovici la dezvoltarea Teologiei practice”, în *Studii Teologice*, 1988, nr. 5, pp. 102-114; Pr. Prof. Dr. Viorel SAVA, „Aspecte pastorale în opera preotului profesor dr. Vasile Mitrofanovici”, în Pr. Prof. Dr. Viorel SAVA, et alii (coord.), *Învățămintul universitar vocațional la ceas aniversar – 2010. Studii și cercetări*, Editura Doxologia, Iași, 2010, pp. 447-454.

²¹ Drd. Iulian ȘCHIOPU, „art. cit.”, pp. 168-169.

²² Acest curs de Pastorală a fost utilizat și în Ardeal, alături de cursul Mitropolitului Andrei Șaguna, de profesorii de la Institutul Teologic sibian, anume Pr. Aurel Crăciunescu și Arhim. Eusebiu Roșca. Vezi: Pr. Prof. Dr. Mircea PĂCURARIU, „Liturgica și Pastorală...”, p. 48.

²³ † Sebastian PAȘCANU, *op. cit.*, pp. 28-29.

²⁴ Despre Teodor Tarnavschi și despre contribuția sa la domeniul Liturgicii, vezi: N. BĂLAN, „† Dr. Teodor Tarnavschi”, în *Revista Teologică*, VII (1913), pp. 568-570; Ion NISTOR, „Teodor Tarnavschi”, în *Școala*, Cernăuți, V (1914), nr. 3, pp. 49-51 + foto; Sextil PUȘCARIU, „† Teodor Tarnavschi”, în *Junimea Literară*, Cernăuți, XI (1914), nr. 1-3, pp. 9-11; *** „† Prof. Dr. Teodor Tarnavschi”, în *Candela*, XXXIII (1914), pp. 145-148; Pr. Prof. Alexandru MOISIU, „Profesorul Dr. Teodor Tarnavschi (1859-1914)”, în *Studii Teologice*, XXVI (1974), nr. 9-10, pp. 780-783; Pr. Drd. V. UNGUREANU, „Preotul Profesor Teodor Tarnavschi”, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, LV (1979), nr. 3-6; pp. 385-389.

²⁵ V. MITROFANOVICI, T. TARNAVSCHI, N. COTLARCIUC, *Liturgica Bisericii Ortodoxe...*, XXXII + 926 p.; Cf. *Ibidem*.

Ediția a doua a cursului lui Mitrofanovici (1929), publicată prin osteneala lui Cotlarciuc și cu adăugirile făcute de el, este mult superioară celei din 1909, mai ales prin unele îmbunătățiri aduse în forma de expunere, care în redacția anterioară se resimțea prea mult de influențele analogismului latinist al lui Aron Pumnul și de germanisme în vocabular. Deși destul de deficitar mai ales în ceea ce privește informația din domeniul istoric, mult rămasă în urmă față de progresele pe care le făcuse istoria cultului creștin chiar până la data apariției ultimei ediții, cursul alcătuit de Mitrofanovici-Tarnavschi a fost multă vreme cel mai complet și mai bun manual universitar de Liturgică din toată teologia ortodoxă; consultat și folosit chiar dincolo de hotarele Bisericii noastre, prima lui ediție s-a bucurat și de cinstea unei traduceri integrale în limba sârbă²⁶.

Chiar dacă manualul are imperfecțiunile inerente unei lucrări de pioner, totuși el aduce o noutate și anume se axează pe studiul istoric al cultului divin. Pentru prima dată în Liturgica românească temele legate de istoria Liturghiei au fost dezbătute într-o manieră științifică și academică în cursurile universitare ale profesorului Vasile Mitrofanovici, cursuri care au stat la baza manualului tipărit în 1909 și 1929. Însă cercetarea critică în câmpul istoriei Liturghiei trebuia să țină cont de un aspect foarte important și anume de studiul comparat al Liturghiilor, prin care puteau fi urmărite asemănările și deosebirile Liturghiei ortodoxe cu Liturghiile Bisericilor orientale nealcedoniene²⁷ și totodată, pe baza acestor considerații, putea fi analizată obiectiv evoluția textului euharistic. Primele demersuri în acest sens în liturgica românească le-a făcut eruditul liturgist Teodor Tarnavschi, publicând în revista *Candela* un studiu bine documentat despre cultul Bisericilor orientale²⁸, studiu care va fi valorificat

²⁶ Pr. Prof. Dr. Ene BRANIȘTE, „Literatura liturgică...”, p. 77. Traducerea în limba sârbă aparține prof. L. Mircovici de la Facultatea de Teologie din Belgrad și are titlul *Pravoslavna Liturgika*, 3 vol., Belgrad și Carloviț, 1918, 1920, 1926.

²⁷ Conf. Dr. Ciprian Ioan STREZA, „Studiile de Teologie Liturgică în Biserica Ortodoxă Română în secolul al XX-lea” [„Sfânta Liturghie. Originea ei divină și evoluția ei istorică. Unitate și diversitate în primele veacuri; Liturghiile bizantine; Proskomidia; Liturgia catehumenilor; Liturgia credincioșilor; Locul și importanța Sfintei Liturghii în spiritualitatea ortodoxă”], în Pr. Prof. Dr. Viorel IONIȚĂ, *Teologia Ortodoxă în secolul al XX-lea și la începutul secolului al XXI-lea*, Editura Basilica, București, 2011, p. 558.

²⁸ Teodor TARNAVSKI, „Despre cele mai importante Liturghii ale Bisericii Orientale mai ales cu privire la cele ce sunt întrebuițate în timpul de față în Biserica noastră”, în *Candela* (1892), nr. 1-12, pp. 1, 61, 125, 191, 295, 323, 391, 455, 523, 587, 659, 727; (1893), nr. 1-12, pp. 129, 165, 193, 257, 325, 397, 477, 541, 605, 660, 733. Retipărit și extras în 1908 de Dr. Cioloca, trad. germană cu titlul *Die bedeutendsten Liturgien der Orientalischer Kirche...*, 1893; cf. Conf. Dr. Ciprian Ioan STREZA, „art. cit.”, p. 558.

ulterior de Pr. Prof. Petre Vintilescu, când va dedica o mare parte a preocupărilor sale liturgice studierii istoriei Liturghiei, la care ne vom referi ceva mai încolo și de Pr. Prof. Ene Braniște, cel care va redacta o serie de studii de liturgică comparată mult mai ample și mai consistente²⁹. Acest studiu al lui Teodor Tarnavschi și altele³⁰ îl recomandă pe autorul lor a fi drept unul dintre primii cercetători cu spirit critic în domeniul Liturgicii românești, el fiind nu doar „la curent cu tot ceea ce se publica în specialitatea sa în literatura teologică germană și rusească a vremii, dar era totodată și un bun cunoscător al limbilor greacă și latină, contribuind astfel într-o largă măsură la studiul istoriei cultului creștin, prin consultarea și utilizarea izvoarelor din literatura patristică și cea bizantină”³¹.

O contribuție deosebită la conturarea spiritului științific și academic al disciplinei *Liturgică* a avut-o Badea Cireșeanu³², profesor la Facultatea de Teologie din **București** între anii 1891-1919, care reușește să elaboreze între anii 1910-1912 o lucrare de mari proporții, în trei tomuri, intitulată

²⁹ E.g. Pr. Prof. Dr. Ene BRANIȘTE, „Cultul bisericilor creștine vechi din Orient. Liturghiile riturilor orientale”, în *Bucuria sfințitoare a Liturghiei: studii de teologie liturgică*, ediție îngrijită de Ț. I.P.S. dr. Laurențiu STREZA, Arhiepiscopul Sibiului și Mitropolitul Ardealului și Conf. Dr. Ciprian-Ioan STREZA, vol. III, Ed. Andreiana, Sibiu, 2014, pp. 418-481; „Cultul Bisericilor Vechi-Catolice în comparație cu cel ortodox și cu cel catolic”, în *Bucuria sfințitoare a Liturghiei...*, pp. 482-532; „Baze liturgice comune între Biserica Armeană și Biserica Ortodoxă Română”, în *Bucuria sfințitoare a Liturghiei...*, pp. 533-549; „Biserica Monofizită Coptă”, în *Bucuria sfințitoare a Liturghiei...*, pp. 550-586.

³⁰ De asemenea, foarte bine documentate și de un înalt nivel științific, care pot fi utilizate și astăzi, cum ar fi: „Scurtă explicare a ritului Sfântului Botez și al Sfântului Mir”, în *Candela*, anii 1895-1896, în care, de asemenea, autorul face o analiză istorică a Sfintelor Taine pe care le are în vedere și „Zidirea, întocmirea și decorarea dinlăuntru a locașului dumnezeiesc, cum o cere Biserica și tradițiunea”, în *Candela*, anul 1894, pp. 233-308, 308-314, 375-376, 463-468, 529-546; la Drd. Iulian ȘCHIOPU, „art. cit.”, p. 172.

³¹ Pr. Ene BRANIȘTE, „Literatura liturgică...”, p. 77. Pr. Ene Braniște consideră că studiile lui T. Tarnavschi „deși scrise într-o limbă românească greoaie – plină de latinisme și de elemente lexicale și sintactice germane – își păstrează valoarea lor științifică, cele mai multe fiind încă utile de cercetat și astăzi. Prin activitatea sa la catedră și publicistică, T. Tarnavschi a ridicat știința liturgică românească la nivel european, operele sale nefiind cu nimic inferioare celor publicate de marii liturgiști străini contemporani cu el, iar traducerea germană ale unora dintre ele au făcut, la vremea lor, teologia românească cunoscută și în străinătate, mai ales în țările de limba germană”. *Ibidem*, p. 78.

³² Considerat un adevărat pionier în materie de Liturgică; vezi câteva considerații despre el în: Pr. Prof. Alexandru MOISIU, „Un pionier al Liturgicii românești – Prof. Badea Cireșeanu”, în *Studii Teologice*, XXVIII (1976), nr. 3-6, pp. 520-522; Pr. Lect. Dr. Nicolae NECULA, „Catedra de Liturgică, Pastorală și Artă creștină”, în *Studii Teologice*, XXXIII (1981), nr. 7-10, pp. 584-585.

Tezaur liturgic al Sfintei Biserici Creștine Ortodoxe de Răsărit, care numără, în total, 1278 de pagini. Lucrarea apare cam în același timp cu prima ediție a manualului lui Mitrofanovici și Tarnavski de la Cernăuți (1909) și, cu toate că este mai extinsă ca proporții, ea rămâne, așa cum subliniază Pr. Prof. Ene Braniște, inferioară acesteia din urmă:

prin lipsa unei viziuni precise de ansamblu a autorului asupra conținutului și limitelor disciplinei sale, prin includerea multor capitole și materiale străine de domeniul Liturgicii (ca cele privitoare la locașurile de cult ale religiilor păgâne, din tom. II, pp. 7-49) și prin unele neglijențe în metoda științifică de lucru. Dar, în ciuda acestor scăderi, manualul profesorului B. Cireșeanu rămâne ceea ce îl indică titlul: nu atât un curs universitar de Liturgică, sistematic și științific, cât un „tezaur”, cuprinzând un material destul de bogat și de variat, adunat cu mare trudă și expus fără prea multă ordine și spirit critic, dar în care cercetătorul de azi poate găsi încă și folosi, cu prudență și verificarea necesară, informații prețioase și sugestii utile³³.

Până la apariția operei Pr. Prof. Petre Vintilescu foarte multe lucruri nu se pot menționa despre o altă personalitate marcantă a Teologiei Liturgice de la noi sau despre vreo lucrare cu adevărat reprezentativă în acest domeniu. În cele ce urmează vom preciza totuși câteva nume mai importante care au contribuit prin studiile lor la dezvoltarea Teologiei practice, iar apoi vom semnala câteva teme și subiecte de Liturgică dezbătute până pe la începutul anilor '40 (când începe să publice Pr. Prof. Ene Braniște) mai cu seamă în revistele teologice, dar și câteva lucrări individuale, în afara celor deja menționate până aici. Ceea ce ne interesează cel mai mult în acest capitol este să prezentăm temele și preocupările din domeniul Liturgicii care au fost dezbătute în studiile și articolele din revistele teologice românești, într-o manieră mai mult sau mai puțin științifică, însă pentru noi sunt importante în măsura în care este necesar să stabilim o linie de continuitate între Pr. Prof. Ene Braniște și predecesorii săi. Toate acestea nu fac altceva decât să scoată și mai mult în evidență contribuția uriașă la acest domeniu a celui ce a fost numit, pe bună dreptate, „cel mai reputat liturgist român”³⁴.

Dacă până aici am reținut cele mai importante nume ale Liturgicii care au activat la facultățile de Teologie de la Cernăuți și București, mai departe vom trece în revistă, mai mult cu titlu informativ, câteva personalități

³³ Pr. Prof. Dr. Ene BRANIȘTE, „Literatura liturgică...”, pp. 79-80.

³⁴ Pr. Prof. Dr. Mircea PĂCURARIU, „Liturgică și Pastorală...”, p. 53.

care au activat în centrele universitare teologice de la Sibiu, Suceava și Iași și au redactat studii sau lucrări ce merită a fi amintite³⁵. Dintre profesorii de Teologie practică ai Facultății din București, în afară de reputatul profesor Badea Cireșeanu, îi amintim pe arhieriei Ghenadie Enăceanu, Silvestru Bălănescu, profesorii Dragomir Demetrescu și Constantin Erbiceanu care au publicat o serie de studii și articole în revistele teologice românești³⁶, pe care le vom reda tematic mai jos. La **Sibiu**, până la numirea ca profesor la Academia Teologică „Andreiană” a preotului Spiridon Câdea, au avut o contribuție la dezvoltarea Teologiei practice câțiva profesori precum Iosif Hradil, Grigorie Cristescu, Nicolae Vonica, Nicolae Terchilă care au dat câteva studii mai cu seamă de Teologie Pastorală³⁷, pe care, de asemenea, le vom aminti. Cât privește fosta Facultate de Teologie a Universității din **Iași**, nu pot fi amintite decât puține nume, și acelea având doar o legătură tangențială cu domeniul Teologiei practice, iar acest lucru se datorează faptului că această facultate și-a desfășurat activitatea într-o perioadă destul de scurtă de timp (1927-1940), neputându-se crea astfel o tradiție în nicio arie de cercetare teologică. Aici pot fi menționate unele nume cum ar fi N. Popescu-Prahova, profesor de Drept canonic, Iconomul C. Popovici sau Prof. P.N. Timuș, care au scris mici studii izolate de Liturgică³⁸. În fine, mai amintim aici numele Pr. Prof. Dr. Ioan Zugrav, ultimul titular al catedrei de Liturgică și Pastorală de la fosta Facultate de Teologie de la **Suceava** (facultate care în anul 1948 s-a contopit cu Institutul Teologic din București), care a avut o contribuție destul de însemnată, atât cantitativ, cât și din punct de vedere al prestației științifice, făcându-se remarcat mai ales prin editarea unor manuscrise și tipărituri liturgice mai vechi, pe care le-a și analizat în câteva articole pe care le vom menționa³⁹.

După ce am amintit aceste câteva nume mai reprezentative din câmpul Teologiei practice, în cele ce urmează ne propunem să enumerăm, într-o manieră schematică și sistematică, pe teme, principalele preocupări

---

³⁵ Vom menționa nominal câțiva predecesori mai importanți ai Pr. Prof. Ene Braniște, după care vom încerca să sistematizăm tematic preocupările de Teologie practică de până la el, mai puțin referințele la Pr. Prof. Petre Vintilescu, despre care vom face câteva observații în mod special, nu doar pentru faptul că a fost mentorul lui Ene Braniște, ci mai ales pentru că există o continuitate de gândire evidentă între cei doi și o abordare științific-metodologică comună.

³⁶ Pr. Prof. Dr. Ene BRANIȘTE, „Literatura liturgică...”, p. 79.

³⁷ Pr. Prof. Dr. Mircea PĂCURARIU, „Liturgica și Pastorală...”, p. 50.

³⁸ Pr. Prof. Dr. Ene BRANIȘTE, „Literatura liturgică...”, pp. 83-84.

³⁹ *Ibidem*, p. 83.

de Liturgică și Pastorală avute în vedere de înaintașii părintelui Ene Braniște⁴⁰. Vom încerca să prezentăm studiile și lucrările publicate până la debutul Pr. Prof. Ene Braniște în ordinea în care sunt abordate temele în manualele sale de Liturgică.

Astfel, referitor la partea de **Liturgică generală**, despre importanța cultului divin s-a scris destul de puțin⁴¹ înainte de pr. Ene Braniște. El are o contribuție majoră la această temă, dedicându-i o serie largă de studii⁴². Celelalte teme abordate sunt: despre persoanele liturgice⁴³ (vom face separat câteva precizări despre studiile de Pastorală); despre timpurile liturgice: despre calendar⁴⁴; interesul pentru studiul sărbătorilor bisericesti:

---

⁴⁰ Nu ne vom mai referi la publicațiile din timpul său, acestea regăsindu-se „inventariate” într-un studiu al părintelui pe care l-am menționat la începutul acestui capitol și care însumează peste 500 de titluri de studii și articole din domeniul Liturgicii și Artei bisericesti publicate în revistele teologice românești în perioada 1948-1968.

⁴¹ Pr. C. N. POPESCU, „Cultul divin în Biserică”, în *Păstorul ortodox*, (1936), nr. 4, p. 93; la + Î.P.S. Mitropolit prof. dr. Laurențiu STREZA, „Studiile de Teologie Liturgică în Biserica Ortodoxă Română în secolul al XX-lea” [„Spațiul liturgic. Locașul de cult: Teologie și semnificație simbolică; Obiectele liturgice și materia folosită în cult; Cuvântul, actul și simbolul în cultul ortodox; Relația dintre cultul divin, persoana liturgică, timpul liturgic și spațiul liturgic în contemporaneitate”], în Pr. Prof. Dr. Viorel IONIȚĂ, *Teologia Ortodoxă în secolul al XX-lea și la începutul secolului al XXI-lea*, Editura Basilica, București, 2011, p. 549; Pr. Prof. Dr. Ioan ZUGRAV, *Cultul nostru văzut de cunosători străini*, 1939; la Pr. Prof. Dr. Ene BRANIȘTE, „Literatura liturgică...”, p. 83.

⁴² E.g. „Câteva cuvinte despre «lungimea» slujbelor sfinte ortodoxe”, în *Vremea este a face Domnului...* – *Studii de Teologie Liturgică și Artă creștină*, ediție îngrijită de + Î.P.S. dr. Laurențiu STREZA, Arhiepiscopul Sibiului și Mitropolitul Ardealului și Conf. Dr. Ciprian-Ioan STREZA, vol. II, Ed. Andreiana, Sibiu, 2014, pp. 123-132; „Cultul ortodox în cadrul lumii de azi”, în *Liturghia – sufletul etern al Ortodoxiei în rugăciune...*, pp. 312-320; „Unitate și varietate în cultul liturgic al Bisericilor Ortodoxe autocefale”, în *Liturghia – sufletul etern al Ortodoxiei în rugăciune...*, pp. 215-246; „Originea, instituirea și dezvoltarea cultului creștin”, în *Liturghia – sufletul etern al Ortodoxiei în rugăciune...*, pp. 93-105.

⁴³ G. ENĂCEANU, „Diaconesele creștine”, în *Biserica Ortodoxă Română*, 1982, nr. 5-6, pp. 286-299 și 334-344; Pr. C. POPOVICI, „Diaconesele în Biserica veche și datorii lor”, în *Studii religios-morale și liturgice*, Chișinău, 1934, pp. 410-414; la Pr. Conf. Dr. Marian VÂLCIU, „Studiile de Teologie Liturgică în Biserica Ortodoxă Română în secolul al XX-lea” [„Persoana liturgică. Săvârșitorii cultului divin (ierarhia sacramentală și nonsacramentală) și funcțiile lor liturgice”], în Pr. Prof. Dr. Viorel IONIȚĂ, *Teologia Ortodoxă în secolul al XX-lea și la începutul secolului al XXI-lea*, Editura Basilica, București, 2011, p. 528.

⁴⁴ C. ERBICEANU, „Paschalia în cărțile bisericesti”, în *Biserica Ortodoxă Română*, VIII (1884), nr. 5 și 6, pp. 366-390; la Drd. Iulian ȘCHIOPU, „art. cit.”, p. 175; Melchisedec ȘTEFĂNESCU, *Biserica Ortodoxă și Calendarul*, București, 1881; la Pr. Prof. Dr. Ene BRANIȘTE, „Literatura liturgică...”, p. 75.

III

OPERA PĂRINTELUI PROFESOR ENE BRANIȘTE

Am avut așadar ocazia să vedem bogata și multilaterală activitate desfășurată în ogorul Bisericii, dar și în cadrul Catedrei de Liturgică, Pastorală și Artă creștină, pe care părintele Braniște a condus-o cu vrednicie și devotament. Însă, pe lângă toate aceste realizări, părintele Braniște a depus și „o uriașă muncă de cercetare științifică, oglindită în impresionantul număr de titluri de lucrări publicate pînă în prezent”¹.

Dacă la o „inventariere” făcută de părintele profesor Nicolae D. Nețu, ucenicul apropiat al părintelui Braniște, a rezultat un număr de 175 de studii și articole, la care se adaugă cele 29 de cărți și contribuții la unele cărți, în afară de cele rămase în manuscris, de cele peste 90 de recenzii și de cărțile de cult diortosite², putem afirma, fără să greșim, că părintele profesor Ene Braniște a fost unul dintre „cei mai prolifici teologi români pe tot parcursul secolului al XX-lea”³.

Însă valoarea operei și meritul părintelui profesor Ene Braniște se vede și din faptul că a publicat în aproape toate revistele teologice ale momentului, deși regimul care guverna țara noastră se arăta de multe ori ostil, culturii în general și scrisului în special⁴. Considerăm așadar că opera părintelui profesor Braniște ar fi fost altfel receptată, dacă scrierile sale ar fi fost la îndemâna teologilor străini ai vremii, întrucât observăm că, astăzi, chiar și la atîta vreme, opera liturgistului român devine din ce în ce mai căutată, citită și citată.

Opera părintelui profesor Ene Braniște impresionează nu numai prin multitudinea de titluri, ci și prin calitatea lor, abordând teme care vizează

---

¹ *Ibidem*, p. 569.

² *Ibidem*, pp. 572-581.

³ Pr. Prof. Dr. Viorel SAVA, „Opera părintelui profesor...”, p. 341.

⁴ *Ibidem*, p. 339.

toate aspectele disciplinei pe care o predă⁵, câteva scrieri de foarte bună calitate, depășind uneori domeniul său de activitate. În ceea ce privește calitatea scrierilor sfinției sale, Braniște a scris doar ceea ce era esențial, ghidându-se probabil după cuvintele marelui profesor I.G. Coman, care îndemna studenții să nu scrie nimic la întâmplare, ci totul să fie esență sau „mușchi”, așa după cum îi plăcea sfinției sale să spună.

Scrierile părintelui profesor Ene Braniște încă mai soluționează astăzi multe aspecte din viața Bisericii, întrucât conțin și informații de ordin practic, inspirate din realitatea vremii, mereu actuale, extrem de prețioase atât în activitatea liturgică și pastorală a preoților, cât și în aprofundarea vieții religioase a credincioșilor. „Toate aceste lucrări se disting prin acrivia metodei științifice de lucru, mînuită cu o măiestrie rară, prin temeinicia și seriozitatea informației și a documentării, prin logica, limpezimea și cursivitatea expunerii, prin grija pentru corectitudinea și frumusețea formei stilistice și verbale”⁶.

Tocmai de aceea, după cum vom vedea în paginile ce urmează, opera părintelui profesor Ene Braniște a cunoscut mai multe reeditări, acest fapt constituind un semn al calității și actualității conținutului.

În cele ce urmează, vom încerca să prezentăm opera părintelui profesor Braniște, limitându-ne doar în a enumera cronologic publicațiile și reeditările lor, fără a zăbovi asupra conținutului, conținut care a fost deja rezumat într-o lucrare de specialitate⁷ și care va fi evaluat de către noi, tematic și pe cât posibil critic, în capitolul următor. Vom sesiza totuși câteva aspecte legate de structura operelor și volumul lor.

III. 1. Cărți

1. *Explicarea Sfintei Liturghii după Nicolae Cabasila – teză de doctorat*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1943, XVI + 238 p. Teza publicată

---

⁵ † DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, „Părintele profesor Ene Braniște – Un mare dascăl al teologiei românești”, în Preot profesor Ene BRANIȘTE, *Cu-vântări și predici*, Editura Basilica, București, 2014, p. 8.

⁶ Pr. Prof. Dr. Nicolae D. NECULA, „Părintele Prof. Dr. Ene Braniște la aniversarea...”, p. 571.

⁷ Conf. Dr. Ciprian Ioan STREZA, *Părintele Profesor Ene Braniște: Slujitorul, profesorul și teologul: prezentare bio-bibliografică a personalității sale*, Editura Andreiana, Sibiu, 2013, 308 p.

debutează având *Cuprinsul*, *Lista prescurtărilor* și *Lista bibliografică*, iar la final *Curriculum Vitae*, și *Declarația de onestitate*.

Apare reeditată la Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1997, pp. 127-412 și, cea de-a treia ediție, la Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2011, pp. 115-388.

2. *Manual de religie pentru clasa I a școalelor de ucenici și ucenice*, Editura Institutului Biblic, București, 1943 (în colaborare cu Pr. I. Hurduc și Prof. Ecaterina Braniște).
3. *Manuale de religie pentru clasele II, III și IV a școalelor de ucenici și ucenice*, Editura Institutului Biblic, București, 1943 (în colab. cu Prof. Ecaterina Braniște).
4. *Noțiuni de istoria sfântă a Vechiului și Noului Testament. Manual de educație religioasă-morală pentru clasa I-a a școlilor profesionale de ucenici*, în colaborare cu Prof. Ecaterina Braniște și Pr. Econ. Ioan Hurduc, București, 1943, 90 p.
5. *Creștinismul și viața socială. Manual de educație religioasă-morală pentru clasa a IV-a a Școalelor Profesionale de ucenici*, în colaborare cu Prof. Ecaterina Braniște, București, 1943, 82 p.
6. *Învățătura Domnului nostru Iisus Hristos și noțiuni elementare de Istoria Bisericii și catehism. Manual de educație religioasă-morală pentru clasa a II-a a Școalelor Profesionale de ucenici*, în colaborare cu Prof. Ecaterina Braniște, București, 1943, 92 p.
7. *Noțiuni de catehism cu aplicațiuni morale. Manual de educație religioasă-morală pentru clasa a III-a a Școalelor Profesionale de ucenici*, în colaborare cu Prof. Ecaterina Braniște, București, 1943, 96 p.
8. *Observațiuni și propuneri pentru o nouă ediție a Liturghierului Românesc. Contribuție la problema revizuirii cărților noastre de ritual*, Tipografia Cărților Bisericești, București, 1945-1946, 60 p.
9. *Tâlcuirea Dumnezeieștei Liturghii de Nicolae Cabasila – Studiu introductiv și traducere românească*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1946, VIII + 133 p. Apare reeditată la Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1997, pp. 7-126 și, ediția a treia, la Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2011, pp. 9-114.

În Prefața de la prima ediție, semnată de părintele Profesor Petre Vințilescu, se arată meritul efortului depus de diaconul Ene Braniște, care

face un „eminent serviciu” teologiei românești, oferind „această subtilă tâlcuire” din limba greacă în limba română⁸.

În opera de traducere a diaconului asistent Ene Braniște, părintele Vintilescu vede „desăvârșirea practică și atât de meritorie a vechilor încercări din cursurile teoretice de a familiariza tineretul teologic cu sistemul acestei Erminii de neîntrecută valoare”, socotind că această operă, extrem de importantă, ar trebui să ocupe un loc de seamă între „cele câteva cărți de căpătâi, de care un preot, mai ales, nu se poate dispensa fără o pagubă ireparabilă”⁹.

Prin această traducere, făcută într-o simplă și curată limbă românească, lipsită de orice fel de „manierism”, Braniște oferă cugetării românești un dar de suflet, înfățișând o „lucrare științifică de înaltă chemare”¹⁰.

Lucrarea a fost tipărită într-un format plăcut, cu coperti cartonate, pe prima pagină a copertii având ilustrată scena „Liturghiei cerești”, textul fiind însoțit de 16 ilustrații, reprezentând icoane sau diverse scene biblice, care „au menirea să definească ideea și să sporească înțelegerea”¹¹.

10. *Învățătura de credință creștină ortodoxă*, tipărită cu aprobarea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1952, pp. 250-342 (partea privitoare la cultul ortodox în colaborare cu + Î.P.S. Mitropolit Tit Simedrea).
11. *Utrenierul. Cântările Utreniei de Duminica dimineața al celor opt glasuri bisericești, urmate de svetelne și doxologii mari (Anastasimatarul uniformizat)*, în colaborare cu conf. N. Lungu și Pr. Grigorie Costea, vol. II, București, 1954, 4 foi + 575 p.
12. *Catavasier (Octoih Mic)*, tipărit cu aprobarea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1959, 303 p. Retipărit cu îndreptări și adăugiri în 1970, 296 p. și 1980.
13. *Cântările Sfintei Liturghii și podobiile celor opt glasuri*, în colaborare cu Grigorie Costea și Nicolae Lungu, București, 1960, 234 p.

---

⁸ Pr. Petre VINTILESCU, „Prefață”, în Nicolae CABASILĂ, *Tâlcuirea Dumnezeieștei Liturghii – Studiu introductiv și traducere românească de diaconul Ene Braniște*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1946, p. V.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ I.D. ȘTEFĂNESCU, „Cuvântul Institutului Biblic”, în Nicolae CABASILĂ, *Tâlcuirea Dumnezeieștei Liturghii – Studiu introductiv și traducere românească de diaconul Ene Braniște*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1946, pp. VII, VIII.

¹¹ *Ibidem*, p. VIII.

14. „Evanghelistar, adică cele 35 tabele calendaristice”, cu tablele pascale de la sfârșitul *Sfintei și Dumnezeieștii Evanghelii*, ediția a VIII-a sinodală, București, 1964, pp. 363-421. După ce face scurte lămuriri tipiconale privitoare la rânduiala citirii Sfintei Evanghelii și folosirea Evanghelistarului, Ene Braniște redă lista cu data Paștilor din 1961 până în anul 2118, după care adaugă tablele cu stabilirea datei Paștilor, pe zile calendaristice, după stilul nou¹².
15. *Doxologie. Slujba la deschiderea lucrărilor Conferințelor Internaționale Creștine*, filadă tipărită cu binecuvântarea Preafericitului Patriarh Justinian, 1967. Alegerea și orânduirea textelor, în limbile: română, engleză, germană și franceză, s-a făcut de către Pr. Prof. Ene Braniște și Pr. Dr. D. Fecioru (pe atunci consilier patriarhal la Secția de relații externe a Patriarhiei Române)¹³.
16. „Din învățătura de tipic a lui Marcu, cel ce a fost egumen al Mănăstirii Sfântul Sava și mai pe urmă Episcop al Idruntului (Otrando), care arată cum se cântă praznicile împărătești și ale sfinților mai de seamă, care cad în timpul Triodului, potrivit situației calendaristice de acum a Bisericii noastre” („Capetele lui Marcu”) în *Triodul*, ediția a VII-a, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1970, pp. 747-796. La această ediție, Ene Braniște a revizuit și adaptat *Învățătura de tipic a lui Marcu*, la situația calendaristică actuală¹⁴.
17. *Penticostar, adică sfințele slujbe de la Duminica Paștilor până la Duminica Tuturor Sfinților*, Ediția a VI-a, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1973, 440 p. (text revizuit și îmbunătățit de Pr. Prof. Ene Braniște).
18. *Slujba Învierii pentru întreaga Săptămână Luminată*, București, 1971, 148 p. (diortosire); retipărită în ediția a II-a, București, 1976.
19. *Carte de cântări bisericești pentru credincioșii creștini ortodocși*, în colaborare cu N. Lungu, București, 1975, 151 p.
20. *Programul iconografic al bisericilor ortodoxe. Îndrumări pentru zugravii de biserică*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1975, 42 p.

---

¹² Pr. Prof. Dr. Ene BRANIȘTE, „Tiparul și cartea bisericească în cei cincizeci de ani de patriarhat (1925-1975)”, în „Preoții Tăi, Doamne, se vor îmbrăca întru dreptate...”..., p. 638.

¹³ *Ibidem*, p. 653.

¹⁴ *Triodul*, ediția a VII-a, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1970, p. 797.

21. *Octoih Mare – care cuprinde cântările învierii pentru toate zilele săptămânii pe cele opt glasuri bisericești*, ediția a VI-a, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1975, 792 p. Diortosirea textului a fost făcută de către părintele Ene Braniște, confruntând vechile ediții românești, precum și edițiile grecești. De asemenea, tot liturgistul român revizuieste indicațiile tipiconale, pentru rânduiala mănăstirilor, fiind ajutat în acest sens de către Arhim. Teofil Nicolescu¹⁵. Această diortosire a stat la baza tipăririi unor ediții viitoare, revizuite și pregătite de către Pr. Prof. Dr. Nicolae D. Necula¹⁶.
22. *Tipic Bisericesc*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1976, 302 p.

Această carte, așa cum se arată în foaia de titlu, se adresează atât seminaristilor și studenților teologi, cât și preoților din parohii și mănăstiri.

Spre deosebire de vechile Cărți de Tipic, ediția din 1976 conține, pe lângă rânduiala Sfintei Liturghii și a celor Șapte Laude, reglementări de tipic privitoare la Sfintele Taine și la Ierurgiile bisericești, adresându-se astfel nu numai preoților din mănăstiri ci și celor de enorie, acolo unde se săvârșesc mai des Tainele și ierurgiile¹⁷.

Un element de noutate al acestui Tipic îl regăsim în reglementările destinate slujitorilor Altarului, vechile cărți abordând cu prioritate rânduilele de strană, multe indicații precum: scoaterea Sfintei Cruci la Denia celor 12 Evanghelii, citirea Stâlpilor la morți ș.a., regăsindu-se pentru prima dată. De asemenea, în redactarea îndrumărilor tipiconale, s-a avut în vedere cu prioritate, posibilitățile preoților de parohie, menționându-se, acolo unde a fost cazul și părțile specifice serviciului divin din mănăstiri¹⁸.

Tipicul din 1976 iese în evidență și prin faptul că, în paginile sale se găsesc unele reglementări cărora nu li s-a dat mare atenție, precum: cădirile sau tămâierile, închiderea și deschiderea dverei, toaca, clopotul ș.a., toate având o simbolistică deosebit de importantă în cadrul cultului.

Această carte de Tipic rămâne și astăzi mereu actuală, răspunzând tuturor cerințelor de ordin practic necesare săvârșirii uniforme a slujbelor.

---

¹⁵ *Octoih Mare – care cuprinde cântările învierii pentru toate zilele săptămânii pe cele opt glasuri bisericești*, ediția a VI-a, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1975, p. 291.

¹⁶ *Octoih Mare...*, București, 2003, p. 6.

¹⁷ *Tipic Bisericesc*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1976, p. 5.

¹⁸ *Ibidem*, p. 8.

Iar dacă astăzi încă mai sunt „stângăcii” în rândurile slujbelor, acestea sunt cauzate de faptul că Tipicul din anul 1976 nu este atent studiat și aplicat.

23. *Liturgica teoretică, manual pentru seminariile teologice*, în colaborare cu Arhim. Prof. Ghenadie Nițoiu și Pr. prof. Gheorghe Neda, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1978, 280 p. Manualul apare reeditat, tot la Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1984, 252 p.

Cea de-a treia ediție, vede lumina tiparului la Editura „Credința Noastră”, București, 1997, având 256 p.

Ultima ediție cunoscută de noi, cea de-a patra, apare la Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2002, 250 p.

24. *Liturghierul*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980, 408 p.

25. *Cântările Penticostarului*, în colaborare cu Conf. Univ. Nicolae Lungu și cu profesorul onorar Chiril Popescu, București, 1980, 208 p.

26. *Liturgica Specială pentru Institutele Teologice*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1980, 510 p.; reeditată la Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1985, 572 p.

Ediția a treia apare la Editura Nemira, București 2002, 392 p., având o Prefață semnată de † P.S. Dr. Laurențiu Streza, Episcopul Caransebeșului, în care arată necesitatea tipăririi acestui manual pentru tinerii studiosi în general și studenții teologi în special¹⁹.

A patra ediție vede lumina tiparului la Editura Lumea Credinței, București, 2005, 407 p.; iar ultima ediție apare la Editura Basilica, București, 2016, 655 p. cu un „Cuvânt înainte” semnat de Pr. Prof. Dr. Nicolae D. Necula.

27. *Liturgica Generală, cu noțiuni de artă bisericească*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1985, 548 p., reeditată cu titlul *Liturgica Generală, cu noțiuni de artă bisericească*,

---

¹⁹ † P.S. Dr. Laurențiu STREZA, Episcopul Caransebeșului, „Prefață”, în Pr. Prof. Dr. Ene BRANIȘTE, *Liturgica Specială pentru Facultățile de Teologie*, Editura Nemira, București, 2002, p. 5.

arhitectură și pictură creștină, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1993, 784 p.

Ediția a doua debutează cu o „Prefață” întocmită de către Pr. Prof. Dr. Liviu Streza, în care menționează faptul că această ediție este completată cu unele prelegeri rămase, din păcate, până la această dată, în manuscris²⁰.

A treia ediție, cu același titlu, a văzut lumina tiparului în 2002 la Editura Episcopiei Dunării de Jos.

Ediția a patra, *Liturgica Generală, cu noțiuni de artă bisericească, arhitectură și pictură creștină*, Editura Partener, Galați, 2008, 903 p.

Această ediție apare mult îmbunătățită față de cea anterioară, corectându-se greșelile de tipar și de redactare, completându-se citatele scripturistice, unele modificări suferind și Lista abrevierior și chiar Bibliografia²¹.

Ultima ediție a Manualului de Liturgică Generală este tipărită în două volume, la Editura Basilica, București, 2015, având o prefață de Pr. Prof. Dr. Nicolae D. Necula.

28. *Sfântul Ambrozie. Despre Sfintele Taine*, traducere, introducere și note Pr. Prof. Dr. Ene Braniște, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994.

29. *Dicționar enciclopedic de cunoștințe religioase*, (în colaborare cu Prof. Ecaterina Braniște), Editura Diecezană, Caransebeș, 2001, 559 p; reeditat la Editura Andreiana, Sibiu, 2010, 510 p.

Lucrarea debutează cu un „Prinos de recunoștință” alcătuit de Preasfințitul Laurențiu, Episcopul Caransebeșului, în care menționează câteva aspecte legate de meticulozitatea și minuțiozitatea de care dădea dovadă Ene Braniște, atunci când se afla la masa de scris, dar și de efortul susținut, depus de magistrul său, de a elabora o asemenea operă, într-o perioadă a „ateismului triumfalist”²².

În „Cuvânt înainte”, academicianul Virgil Cândea laudă rigoarea întocmirii, dar și menirea acestui dicționar, arătând că a fost scris atât în scop educativ și cultural, dar și pentru împlinirea spirituală a cititorilor²³.

²⁰ IDEM, „Prefață”, în Pr. Prof. Dr. Ene BRANIȘTE, *Liturgica Generală, cu noțiuni de artă bisericească*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1993, p. 5.

²¹ Pr. Eugen DRĂGOI, „Nota Editurii”, în Pr. Prof. Dr. Ene BRANIȘTE, *Liturgica Generală, cu noțiuni de artă bisericească*, Editura Partener, Galați, 2008, p. 5.

²² † P.S. Dr. Laurențiu STREZA, Episcopul Caransebeșului, „Prinos...”, pp. 3, 4.

²³ Acad. Virgil CÂNDEA, „Cuvânt înainte”, în Pr. Prof. Dr. Ene BRANIȘTE, *Dicționar enciclopedic de cunoștințe religioase...*, p. 6.